

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

УДК 338

СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Бойко А. І. (м. Черкаси)

Розбудова українського суспільства ґрунтується на формуванні нових ринкових відносин. Внаслідок цього з'являються нові соціокультурні умови функціонування людини та суспільства, перетворюється система цінностей, змінюється нормативно-законодавча база, моральні чинники також зазнають трансформації. Одним з головних чинників перетворення суспільства є трансформація ставлення до особи, а також створення можливостей для самореалізації особистості. Трансформаційні процеси в Україні, загальноцивілізаційні тенденції розвитку висувають нові завдання, зокрема щодо розвитку людини в сучасних соціальних умовах життя, науково-методичного забезпечення освіти, психологічного обґрунтування і супроводу навчального процесу. Пріоритетами трансформації сучасної освіти має бути саморозвиток особистості, яка має творчі здібності самостійно і вільно мислити, а також впроваджувати свої знання та досвід в реальну практику сучасного державотворення.

Ключові слова: *ринкові відносини, нові соціокультурні умови, освіта як процес, саморозвиток особистості, державотворення, філософія освіти.*

Построение нового украинского общества базируется на формировании новых рыночных отношений. В следствии этого появляются новые социокультурные условия функционирования человека и общества, преобразуется система ценностей, меняется нормативно-законодательная база, существенно претерпевают трансформационные изменения моральные регуляторы. Одним из основных аспектов преобразования общества является трансформация отношения к личности, а также создание возможностей для ее самореализации. Трансформационные процессы в Украине, общецивилизационные тенденции развития ставят новые задачи и по развитию человека в современных социальных условиях жизни, научно-методическому обеспечению образования, психологическому обоснованию и сопровождению учебного процесса. Приоритетом трансформации современного образования должно быть саморазвитие личности, которая имеет способность к творческому и свободному мышлению, а также к использованию своих знаний и опыта в реальной практике современного государственного строительства.

Ключевые слова: *рыночные отношения, новые социально-культурные условия, образование как процесс, саморазвитие личности, философия обра-*

зовання, способность к творческому и свободному мышлению, государственное строительство.

The development of Ukrainian society is founded on forming new market relations. As a result new social and cultural conditions of functioning of man and society appear, system of values changes, legislative base and moral factors are transformed too. One of the main factors of society transformation is transformation of relation to a person and creation of person's self-realization possibilities. Processes of transformation in Ukraine, tendencies of civilization to development put new tasks to human development in modern social life conditions, scientific and methodological support of education, psychological ground and accompaniment of educational process. Self-development of a person, which has creative capabilities of independent thought and can implement his knowledge and experience into the real practice of modern creation of state, should be the priority of transformation of modern education.

Key words: *market relations, new social and cultural conditions, education, self-development of a person, creation of state, philosophy of education.*

Аналіз соціальних змін українського суспільства треба починати з визначення головних чинників, що впливають на контури цього процесу, серед яких головне місце припадає на розбудову ринкових відносин. У сучасній економічній та філософській літературі ринок визначається як досягнення всього людства на всіх етапах його розвитку до найвищих форм суспільного прогресу. Ринкове господарство є середовищем, в рамках і за допомогою якого відтворюються і панують відносини і зв'язки товарного виробництва. Саме вони і є тим «робочим одягом», в якому діють економічні закони суспільного виробництва, тобто утверджується природний хід господарського життя суспільства. З політико-економічної точки зору ринкове господарство є обов'язковим, невід'ємним компонентом товарного виробництва. Отже, природа, економічний зміст, функції і структура ринкової господарської системи зумовлюються товарним виробництвом, його принципами та законами.

Становлення ринку та ринкових відносин досліджується широко і плідно у сучасній економічній, соціальній, філософській літературі, бо це питання не тільки суто економічне, а перш за все, соціальне. Серед таких досліджень варто виділити роботи А. А. Чухно, Б. В. Кульчицького, А. С. Гальчинського, П. С. Єщенка, З. П. Ватаманюка, В. Я. Боброва та ін. Становлення ринкових відносин перетворює соціокультурні основи життя, оскільки створює нові соціальні структури, соціальні відносини, змінює суспільний розподіл праці, а тому й соціальну стратифікацію. Внаслідок цього з'являються нові соціокультурні умови функціонування людини та суспільства, перетворюється система цінностей, змінюється нормативно-законодавча база, й моральні чинники також зазнають трансформації. Тому дуже актуальними є дослідження саме соціальних трансформацій внаслідок

утворення нових контурів життєвого процесу у зв'язку з ринковими трансформаціями.

Внаслідок ринкових трансформацій утворюються нові контури суспільного життя. Ринок як самодостатній, автоматично діючий, саморегульований механізм – це абстракція, яка деякою мірою відбиває реалії минулого. Сучасний же ринок – це один з феноменів, який зумовлює складну систему господарювання, в якій тісно взаємодіють економічні закономірності, численні регулюючі інститути (передусім державні) і масова свідомість. Цивілізований характер ринку в промислово розвинутих країнах визначається широким арсеналом перевірених часом і господарською практикою законодавчих і моральних норм, багатоплановою і компетентною політикою держави щодо розвитку економіки та соціальної інфраструктури, інформованістю і самостійністю керівників господарських структур на всіх рівнях, правовою свободою економічної самодіяльності людини.

Одним з головних чинників перетворення суспільства є трансформація ставлення до особи, а також створення можливостей для самореалізації особистості. Соціально-психологічні та соціокультурні умови, які забезпечують самореалізацію особи та повагу до неї, включають:

- забезпечення свободи розвитку потенціалу особи – кваліфікаційного, освітнього, творчого, комунікативного, підприємницького, морального, тощо;
- свобода політичної діяльності;
- система соціальної відповідальності особи перед трудовим колективом, суспільством;
- система задоволення духовних потреб особи;
- можливість вивчення культурних надбань народів України та світової культури в цілому.

Розвиток людських ресурсів слід вважати найбільш важливим фактором економічного зростання країни. Тому необхідна нова політика, яка б спонукала систему освіти реагувати на зміни у попиті на професії на ринку праці. Також потрібна нова система перепідготовки кадрів, що забезпечувала б гнучку адаптацію та підвищення кваліфікації робітників.

Мотивація трудової діяльності має тісний взаємозв'язок з роздержавленням та приватизацією, становленням ринкових відносин. Конкурентний режим господарювання та відчуття власника посилюють перспективну мотивацію трудової діяльності робітників. Очікувалось, що новий тип відносин принесе нові мотиви до праці робітника, як власника засобів виробництва. І дійсно, передача певної частки акціонерного капіталу працівникам сприяє підвищенню зацікавленості в поліпшенні фінансових результатів діяльності підприємства, узгодженню інтересів, комплексному вирішенню проблем, що виникають між керівництвом і робітниками. Останні більш активно починають підтримувати заходи, спрямовані на зростання продуктивності праці, раціональне використання засобів виробництва, погоджуються на введення гнучких графіків роботи. Виникає можливість впливу робітників на прийнят-

тя управлінських рішень, що стосуються різних сторін діяльності підприємств. Але цей аспект породжує необхідність підвищення компетенції прийняття рішень, підвищення соціальної відповідальності, чому потрібно не тільки навчатися і навчати, а й вбудовувати ці моменти у мотиваційну структуру особистості за допомогою механізмів соціалізації, освіти, виховання.

Прогрес сучасної цивілізації багато в чому обмежив можливості всебічного розвитку людини. На перший план виступила підготовка «вузького» спеціаліста, який ефективно виконує призначені йому функції, що деформує загальнокультурну підготовку людини, призводить до стандартизації особистості. Саме такі радикальні спрямування призводять до того, що в життя не втілюються нові підходи до освіти і культури, не враховується соціальна і моральна ситуація і, як наслідок, немає відчутних економічних зрушень в суспільстві.

Трансформаційні процеси в Україні, загальноцивілізаційні тенденції розвитку ставлять нові завдання, зокрема щодо розвитку людини в сучасних соціальних умовах життя, науково-методичного забезпечення освіти, психологічного обґрунтування і супроводу навчального процесу.

По-перше, слід підготувати людину до життя в інноваційному за типом розвитку суспільстві, що закономірно стверджується в сучасному світі. Для цього освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування у дитини, молоді людини інноваційного типу культури, інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дій. Динамізм розвитку, змінність як така стає сутнісною рисою способу життя людини. І сформувати людину, здатну творити і органічно сприймати зміни – значить і людину зробити успішною і забезпечити системний прогрес суспільства.

По-друге, слід підготувати людину до життя в глобалізованому просторі, де відбувається незчисленна кількість динамічних і часто суперечливих комунікативних впливів на людину. Це вимагає приділити особливу увагу особистісному розвитку, формуванню самодостатності людини, здатності ефективно і свідомо співпрацювати в глобальному життєвому просторі. Забезпечивши, серед іншого, здійснення мовного прориву в освіті, а потім і суспільстві в цілому.

По-третє, освіта повинна готувати людину, здатну до життя в демократичному суспільстві, здатну бути його активним суб'єктом. Без демократії не тільки неможлива свобода, самореалізація особистості, а й неможливе ефективне сучасне виробництво на основі науково-інформаційних технологій.

По-четверте, освіта повинна готувати людину до життя в майбутньому суспільстві знань. Іноді саме поняття «суспільство знань» зводять лише або переважно до інформаційної складової. Не заперечуючи значимість цієї складової, зазначимо, що в основі такого суспільства все-таки буде людина. Людина, здатна жити, діяти, приймати рішення, функціонувати в різних сферах на основі отриманих знань. Для якої знання не є чимось зовнішнім, а стають основою, базою, методологією дії, визначають сутність самої людини, чого не можна досягти без суттєвих змін у навчанні. Знання, їх засвоєння – не самоціль, а шлях, спосіб формування методології поведінки і дії людини.

По-п'яте, освіта повинна формувати у дитини сучасну систему цінностей, орієнтація на які дозволить людині максимально самореалізуватися, зміцнюючи при цьому гуманістичні засади самого суспільства. Дозволю зазначити, що розуміння і конкретне трактування навіть таких усталених і основоположних категорій, як добро і зло та багато інших вимагає коригування порівняно із реаліями минулого століття в нашій країні. Слід акцентувати увагу на значимості ряду цінностей, увага до яких є недостатньою, в тому числі із причини неправильного розуміння їх місця для сучасного людства. Мова йде, наприклад, про формування патріотизму, почуття національної єдності, які не тільки не відмінюються процесами глобалізації, а навпаки, з ряду причин їх значимість зростає, тому що глобалізація, окрім іншого, означає загострення, розширення і поглиблення конкуренції між державами-націями. І національне згуртування слугує позитивним чинником для досягнення успіху держави.

Нові життєві принципи та установки, пов'язані зі створенням нового суспільства ринкової економіки та демократичних відносин, змінюють всі контури суспільного життя, починаючи з міжособистісних відносин і підіймаючись на рівень загальноцивілізаційний. З цього приводу, наприклад, М. Сенченко вважає, що духовна цивілізація, яка повинна в наш час формуватися в Україні, відзначається такими цінностями: 1) колектив вищий за індивіда; 2) інтереси держави вищі за інтереси окремої людини; 3) духовні цінності вищі за матеріальні цінності; 4) справедливість вища за закон [13, с. 49]. Все це можливо тільки за умов дійсно демократичного ринкового суспільства, яке треба створити в Україні.

Головним чинником, що уможливорює існування ринкових відносин, є громадянське суспільство, яке ґрунтується на засадах демократичного політичного та соціального устрою. Звідси зрозуміло, що громадянське суспільство – це, з одного боку, об'єктивно існуюча суспільна реальність, підсистема суспільства як цілого, яка розвивається в політичному просторі і часі, має свої стадії та географічно-територіальні різновиди. А з іншого боку, – це теоретична абстракція, «ідеальний тип», за допомогою якого намагаються розпізнати цю реальність і глибше осмислити суспільну систему під певним, специфічним для теорії громадянського суспільства кутом зору.

Демократичне громадянське суспільство вирізняється насамперед тим, що його суб'єкти роблять наголос на політичній участі та потенційній опозиційності громадських об'єднань до владних структур (функція противаги). Наявність громадянського суспільства також вимагає формування певних рис у членів даного суспільства, що перш за все визначається як громадська компетентність.

За матеріалами дискусій, організованих в рамках проекту при ООН «Освітня політика та освіта: рівний – рівному» у 2004 році було визначено, що громадянська компетентність передбачає такі здібності: 1) орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування; 2) застосовувати процедури й технології захисту вла-

сних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, виконання громадянських обов'язків у межах місцевої громади та держави загалом; 3) застосовувати способи та стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству; 4) використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина; 5) робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних і колективних рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, конфесії, суспільства та держави. Таким чином, головне завдання освіти – формування ознак громадянської компетентності для функціонування людини у суспільстві ринкових відносин.

Отже, українському суспільству потрібна органічно цілісна система освіти, яка б відповідала національним інтересам, світовим тенденціям розвитку та забезпечувала підготовку фахівців, що мають здібності творчо втілювати знання та набутий досвід в реальну сферу життєдіяльності соціуму. Ці завдання мають стимулювати науковий пошук у напрямку цілісного узагальнення психолого-педагогічного та філософського обґрунтування сучасної системи освіти.

Пріоритетами трансформації сучасної освіти мають бути не знання самі по собі і навіть не «потреби господарства», а саморозвиток особистості, яка має творчі здібності самостійно і вільно мислити, а також впроваджувати свої знання та досвід в реальну практику сучасного державотворення. Саме філософія освіти повинна запропонувати такий напрямок розвитку освіти, щоб здобувши її, фахівець почував себе впевнено, був потрібним своєму суспільству, конкурентноспроможним у європейському і світовому життєвому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : [підручник / за ред. Г. Климка]. – К. : Національний університет ім. Т. Шевченка. – 2004. – 707 с.
2. Терещенко Н. В. Основні напрями формування дієвої мотивації трудової діяльності трудівників підприємств в умовах формування ринкової економіки / Н. В. Терещенко // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 93–101.
3. Кремень В. Формувати людину інноваційної культури / В. Кремень // Урядовий кур'єр. – 2006. – 28 квітня.
4. Сенченко Н. Детоксикація української культури / Н. Сенченко // Персонал. – 2004. – № 12. – С. 49.
5. Крижко В. В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посібник / В. В. Крижко, І.О. Мамаєва. – К. : Освіта України, 2005. – 217 с.
6. Михальченко М. І. Освіта і наука : пошуки нових парадигм модернізації / М. І. Михальченко // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 14–23.
7. Андрущенко В. П. Організоване суспільство: Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / Віктор Петрович Андрущенко. – К. : ТОВ «Атлант ЮмСі», 2006. – 502 с.